

УДК 336.24.07

МИТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Тодошук А.В., Чопко А.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню теоретичних питань формування митної системи України. У роботі приділена увага науковим працям вчених на основі яких зроблені узагальнені висновки. Особлива увага приділена розкриттю поняття «митна система». Виділено роль та призначення. Доводиться, що митна система є важливим фактором у сучасній державі, що потребує подальшого вивчення та дослідження.

Ключові слова: митна система, митна функція, митні органи, митний кордон, митна політика.

Постановка проблеми. Митна система України, як самостійний елемент економічної політики держави почала розвиватися з набуттям країною незалежності. Сутність та функції митної системи, значення та місце у механізмі державного регулювання економіки, постійно трансформувалися під впливом стратегії розвитку держави і її фінансової політики. На сучасному етапі глобальних змін світового господарства, постає питання модернізації митної системи не тільки на площині окремої держави, а й в залежності від загальної стратегії партнерських відносин між країнами та союзними угрупованнями міжнародних спільнот.

Існує безліч різноманітних думок щодо ролі митної системи при перетині державних кордонів, але безперечним є той факт, що саме чітко сформований механізм митної системи та митна політика держави здатні впливати на ефективність становлення та подальшого розвитку економічних відносин у середині країни та в масштабах світу. Отже, сам процес митної системи потребує детального і поглибленого дослідження історичного досвіду світової цивілізації задля безпеки та сприяння суспільному розвитку.

Митна система є ключовим фактором митної функції, як особливою напрямку діяльності сучасної держави. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації впливають на стан економіки кожної країни зумовлюючи її залежність від зовнішніх факторів та сприяючи зростанню економічних показників або ж кризових явищ у всіх секторах економіки. За таких умов особливої актуальності набуває забезпечення економічної безпеки. Сукупність викладених обставин зумовлює актуальність теми дослідження, митної системи України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Економічна наука визначила різні напрями дослідження проблематики функціонування митної системи держави. Вагомий внесок у формування наукового підґрунтя формування митної системи держави внесено такими вченими: І. Бережнюк, В. Мартинюк, К. Осадча, П. Пашко, В. Покровська, К. Сандровський, Д. Тесленко та ін.

Підходи науковців, стосовно функціонування митної системи держави, її впливу на зростання економічного потенціалу і добробуту населення є суб'єктивними і ґрунтуються на власних дослідженнях. Проте стверджувати, що питання забезпечення фінансового підґрунтя функціонування держави через регуляторні інструменти митної системи достатньо вивчено, не можна.

Це зумовило необхідність подальшого дослідження митної системи України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблематики. Разом з тим багато аспектів модернізації митної системи залишаються недостатньо вивченими. До їх числа відносяться питання радикального реформування вітчизняної митної системи, створення ефективного інструментарію розвитку митних послуг, удосконалення інформаційного обслуговування, та ін. Дослідження в цій області аргументують вибір проблематики дослідження.

Мета статті. Метою цієї роботи є дослідження теоретичної бази формування митної системи України.

Виклад основного матеріалу. Сучасна митна система повинна мати здатність швидко адаптуватися до нових вимог і гармонійно сполучати у своїй діяльності економічні та адміністративно – правові засоби регулювання. Фундаментальні перетворення в економічному і політичному житті українського суспільства з усією певністю ставлять на порядок денний питання про необхідність корінного перегляду ролі і місця владних структур у системі життєзабезпечення суспільства, передусім в економічній і соціальній сферах.

Поняття «митна система» є багатоаспектним, оскільки під ним розуміють не лише державні та інші структури, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері митної справи, але й практичні форми їх діяльності, а також митне законодавство, включаючи підзаконні акти.

І.Бережнюк, визначає митну систему, як функціональну, контрольну – регульовану, складно організовану та чітко структуровану соціально – економічну систему управління державною митною справою в цілому та всіма її підсистемами зокрема, з метою найефективнішої реалізації державної політики у сфері митної справи. Отже, автор визначає митну систему, як систему організації митної служби, що діє у державі. У свою чергу, система митної служби включає всі елементи державної митної справи з підвідомчою їй інфраструктурою [7, с. 35].

У своїй праці К.Сандровський, розглядає митну систему, як сукупність різноманітних засобів втілення в життя митної політики держави, які забезпечують економічну охорону кордонів країни [13, с. 9]. У найбільш структурованому вигляді поняття «митна система» представлено у наукових працях В.Покровської, яка трактує дану категорію як «найважливішу державну сфе-

ру та інститут захисту національних інтересів, в рамках якої існує митна справа». При цьому, «основне призначення митної системи у ринкових умовах господарювання полягає у забезпеченні інтересів учасників зовнішньо – економічної діяльності у підтримці необхідного рівня економічної безпеки держави [12, с. 20]». Для цього в рамках митної системи, з одного боку, створюються умови для зовнішньоторговельної діяльності, що сприяють розвитку внутрішнього ринку та інтегруванню у світову економіку. З іншого боку, держава встановлює порядок переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон, митного декларування, ставки мита, тобто регламентує процеси у галузі державної митної справи, виходячи з принципів митної політики. Відтак, у загальному вигляді митну систему необхідно розглядати як важливу складову державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що об'єднує форми, засоби та методи регулювання експорту та імпорту товарів.

В уніфікованому вигляді характер функціонування митної системи на різних рівнях взаємодії проявляється у регламентації міжнародними інститутами митних формальностей і процедур на основі інноваційних підходів у сфері державної митної справи, що сприяє мінімізації витрат з митного оформлення для учасників ЗЕД, а також зміцненню міжнародних рейтингів країн у світовій господарській системі.

За допомогою існуючих інструментів, митна система є гарантом захисту економічних інтересів не тільки держави в цілому, але й окремих суб'єктів господарювання. Безпосередньо впливаючи на міжнародну торгівлю виконуючи фіскальну функцію, вона вирішує важливі економічні проблеми.

Як зазначає В. Мартинюк, функціонування митної системи – явище унікальне і специфічне, аналогів якому важко знайти. Унікальність проявляється через закріпленні у МКУ функції соціально – економічного характеру, що реалізуються через фіскальні органи, а специфіка проявляється в особливостях операцій, на які через митну систему здійснюється регулятивний вплив [10]. На відміну від податкової системи, митна більш глибоко впливає на діяльність суб'єктів господарювання, які зареєстровані в різних державах, а її фіскальний потенціал проявляється через обсяг існуючих і можливих фінансових ресурсів, які акумулюються у процесі контролю та товарами, що переміщується через митний кордон України в умовах діючого законодавства з питань реалізації державної митної справи.

Митна система включає ряд підсистем. Пріоритетною підсистемою є фінансово-економічна, яка виконує одну з основних функцій, що полягає у забезпеченні надходжень митних платежів до державного бюджету. Також в межах фінансово-економічної підсистеми реалізуються заходи захисту та стимулювання національних товаровиробників через використання інструментів тарифного регулювання. Інші підсистеми можна назвати допоміжними, оскільки вони покликані забезпечувати оптимізацію процесу переміщення товарів.

Формування бюджетних фондів, як одна зі сторін фінансової діяльності держави здійсню-

ється через включення митних платежів у систему доходів державного бюджету. Тому фіскальний механізм митної системи покликаний визначати обсяг доходів бюджету за рахунок митних платежів, безпосередньо через інструменти регулювання товарообігу на митній території країни та митного контролю здійснюваного органами ДФС України.

Важливою та водночас суперечливою складовою митної системи є механізм її фінансування. З одного боку, таке фінансування забезпечується за рахунок бюджетних асигнувань. З іншого, фінансово-економічний механізм митної системи може функціонувати і на принципах самозабезпечення, акумулюючи кошти, одержані фіскальними органами від надання послуг суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. Такі фінансові ресурси мають цільовий характер та можуть спрямовуватись на розвиток митної інфраструктури.

Сучасна митна система повинна мати здатність адаптуватися до нових вимог і гармонійно сполучати у своїй діяльності економічні та адміністративно-правові засоби регулювання. Фундаментальні перетворення в економічному і політичному житті українського суспільства, передусім в економічній і соціальній сферах.

Відповідно до Словника іншомовних слів система (грец. Systema – утворення, поєднання) – це значна кількість закономірно пов'язаних елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), які становлять певне цілісне утворення, єдність; порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності; форма, спосіб організації чого-небудь; сукупність господарських одиниць, установ, споріднених своїми завданнями та організаційно об'єднаних у єдине ціле; те, що стало звичним, регулярним.

Науковою літературою запропоновано декілька визначень митної системи, а саме:

– Митна система – це складна система організаційно – правових і фінансових відносин, які виникають між державою, митними органами й суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності при ввезенні на її митну територію й вивезенні за межі цієї території товарів, транспортних засобів та інших предметів, на які поширюються митні процедури [5];

– Митна система – це суспільне явище, що являє собою сукупність тарифних і не тарифних, принципів, форм і методів їх встановлення, змін чи відміни, механізм, який забезпечує своєчасну й повну сплату митних платежів, контроль і відповідальність за порушення митного законодавства, а також державні органи, на які покладено обов'язки реалізовувати митну політику;

– Митна система – це суспільне явище, що являє собою сукупність взаємопов'язаних інституційних одиниць, які об'єднують спільні цілі й завдання. Характерними ознаками митної системи є цілісність, чітка організація, порядок і послідовність, взаємозв'язок і взаємодопомога [10]. Водночас необхідно підкреслити, що використання системного підходу до аналізу митної системи вимагає визначеності в контексті співвідношення понять «система», «порядок» і «впорядкованість». Однак, незважаючи на схожість і навіть подекуди синонімічність цих понять, неможливо сказати,

що система завжди є деяким порядком, а порядок завжди передбачає впорядкованість. Між тим, при розгляді митної системи найчастіше використовується поняття впорядкованості, структурованості, ієрархічності, а отже – системності. З точки зору теорії держави, принциповим є питання з'ясування місця митної системи в механізмі держави. Як зазначається у літературі, механізм держави – це цілісна ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання та функції держави [2]. При цьому, як вважає В.М. Зябін ми повинні виходити з того, що митна система, представлена, передусім, системою митних органів, має розглядатися як автономне утворення в системі механізмів держави. Із таким підходом можна погодитися з декількох підстав. По-перше, він дозволяє здійснювати аналіз митної системи, не виходячи з уявлень про їх адміністративно-правову чи управлінську природу, а з позицій теорії сучасної держави. По-друге, розгляд митної системи саме в контексті механізму держави дозволяє чітко продемонструвати її зв'язок з митною функцією держави. Пошук раціональної моделі органу виконавчої влади у сфері митної справи, оптимізація його функцій, форм і методів управління в цій ситуації являють важливий напрям наукового аналізу адміністративно-правових аспектів управління в цій галузі.

Митна система часто розглядається саме як система митних органів. Такої точки зору, зокрема, дотримуються Н. Сідлецька, А. Мазур та ін. така позиція на нашу думку пов'язана з тим, що митна справа рідко розглядається як змістовний аспект митної функції держави, а її здійснення розглядається в контексті діяльності всієї держави (натомість тут йдеться про державну митну політику), а в контексті діяльності лише окремої системи її органів. Однак з інституційної точки зору між митною функцією та митною системою не таке ж співвідношення, як між інститутом держави та органом держави (коли інститут розглядається як зміст, а орган – як форма), оскільки митна система може включати в себе не лише формальні організаційні структури. Саме тому слід підкреслити, що митна система, будучи невід'ємним складником митної функції держави, не може ототожнюватись із системою митних органів. Як справедливо підкреслюється в науковій літературі, митна система кожної держави має компонентний, функціональний і організаційний складники [8].

Компонентний складник митної системи України включає суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; ставки й види мита; нетарифні інструменти; митні режими (імпорт, реімпорт, експорт, реекспорт, транзит, тимчасове ввезення (вивезення), митний склад, спеціальна митна зона, магазин безмитної торгівлі, переробка на митній території України, знищення або руйнування, відмова на користь держави); митні процедури при переміщенні товарів, транспортних засобів та інших предметів, а також перетині митного кордону громадянами; митні платежі (мито, ПДВ, акцизний збір); методи визначення митної вартості товарів; митні преференції; принципи класифікації та правила кодування товарів.

Функціональний складник відображає основні функції митної системи та їх забезпечення: форми митного контролю, декларування й митне оформлення, механізм нарахування і сплати митних платежів, права й обов'язки суб'єктів зовнішньоекономічних відносин, способи їх захисту, інформаційне, фінансове та матеріально-технічне забезпечення роботи митних органів.

Організаційний складник митної системи передбачає формування таких ієрархічних рівнів: макрорівня – митний пост; локальний – митниця; мезорівень – регіональна митниця; макрорівень – національна митна система. За сучасних умов спостерігається також формування мегарівня – митний союз та метарівня – глобальний митний простір. Отож, з погляду на ці твердження можна перекопатися, що організаційний складник є лише одним з елементів митної системи, яка виявляється набагато ширшим поняттям, ніж його зазвичай сприймаються у науці та практиці митного права та митної справи. Митна система, зокрема, та податкова система в цілому є специфічними сферами життєдіяльності суспільства й наукових досліджень, оскільки тут перетинаються інтереси економічної науки та юриспруденції. Проте відсутність ефективної співпраці економічної і юридичної частини функціонування митної системи призвела до надмірної урегульованості останньої, що негативно впливає на її подальший розвиток [5]. Митна система кожної держави, як і економічна система в цілому, є своєрідним дзеркалом, що відображає процес становлення кожної держави, суперечливі і специфічні умови формування її фінансової сфери, рівень розвитку національної економіки, соціальної сфери, зовнішню і внутрішню політику, гео-економічне положення. Тому у світі не може бути держав із тотожними митними системами.

Для формування системного підходу до митної системи слід використовувати відповідну методологію. Саме тому тут слід звернутися до використання загальної параметричної теорії систем. Систему в ній пропонується зрозуміти в контексті принципу додатковості (компліментарності). Система – це будь-яка річ, на якій виконується певне відношення з визначеною властивістю. Або ж система – це така річ, у якій її властивості відповідають визначеному відношенню. Ці дві дефініції виступають комплементарними та називаються, відповідно, визначеннями за властивістю та визначеннями та за відношенням. При цьому сама система включає в себе концепт, структуру і субстрат. Субстрат – це елементи системи. Структура – це відносини між цими елементами. Концепт – ідея системи [6]. З точки зору аналізу системи правових актів слід звернути увагу на те, що інша інтерпретація системи (релятивна) є ближчою до розуміння порядку, аніж перша (атрибутивна). Якщо у випадку першої інтерпретації системи ми формуємо визначення, спираючись на деяке довільне відношення, то в другому – на властивість. При цьому властивості є системними дескрипторами, визначальну роль серед яких відіграє концепт системи. Порядок, є отже концептом системи, що здається її структурою. Упорядкованість – це завжди структурованість, тобто виділення, елементів, аспектів, частин, властивостей системи в процесі функціонування. У цьому

зв'язку показовим є той факт, що митна система є такою системою, у якій розташування елементів здається структурою іншої системи вищого рівня, у нашому випадку – митною функцією держави. Саме митна функція держави з цих позицій постає реляційний субстрат митної системи як деякого цілісного утворення. Детермінованість митної системи митною функцією сучасної держави та нетотожність цих явищ є важливим принципом пізнання митної системи, оскільки вона виявляє себе якраз у контексті актуалізації реляційного субстрату митної функції держави. Розглядаючи організаційну структуру митних органів, В.Т. Комзюк визначили її як складний механізм, за допомогою якого забезпечується ефективний захист митної безпеки держави та здійснюється контроль за дотриманням стратегічних напрямів митної справи. В основі формування цього механізму, який є сукупністю впорядкованих за відносинами та зв'язками всіх рівнів митної системи держави, лежить система функцій митних органів, сукупність яких і становить зміст процесу здійснення державної митної політики у сфері забезпечення митних інтересів держави [4]. Традиційно функціональне призначення митних органів розглядають крізь призму економічної та регулятивної діяльності. Так, В.В. Волинець зазначає, що виконання економічних завдань, які стоять перед митною системою, досягається через: – участь митних органів у захисті, в межах своєї компетенції економічних інтересів держави; – забезпечення нарахування та справляння в повному обсязі мита, інших податків і зборів з товарів, які переміщуються через митний кордон України; – своєчасне

перерахування коштів, що надходять до державного бюджету; – здійснення заходів щодо захисту інтересів національного споживача і недопущення ввезення на територію України неякісних товарів або товарів, що не відповідають чинним в Україні вимогам і стандартам [2].

Висновки і пропозиції. Митна система виступає одним з найголовніших інструментів державної політики, а її головним функціональним завданням є забезпечення захисту національних інтересів і національної безпеки України в політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах. Однак незважаючи на кардинальні рішення керівництва країни митна система України потребує кардинальних реформувальних змін.

За сучасних умов фінансово-економічної нестабільності нехтування проблемами подальшої розбудови митної системи України може призвести до остаточного перетворення нашої держави на сировинний придаток та ринок збуту товарів низької якості, однією з основних проблем функціонування митної системи України є її надмірна урегульованість, що аж ніяк не сприяє активізації зовнішньоекономічної діяльності. Митна система, виконуючи різноманітні функції, становить автономну частину державного апарату. Окрім цього слід підкреслити, що з точки зору уявлень про функціонування механізму держави митна система має розглядатися як відносно автономна організаційна, функціональна та компетентна система митних органів, які реалізують митну функцію держави, а також виконують інші функції спрямовані на забезпечення нормальної реалізації митної політики.

Список літератури:

1. Волинець В.В. Система функцій сучасної держави: теоретико-правові аспекти : автореф. дис. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Волинець Віталій Валентинович. – К., 2013. – 36 с.
2. Вишняков О.К. Правове забезпечення зовнішньоекономічної інтеграції України : монографія / О.К. Вишняков. – Одеса: Юрид. л-ра, 2007. – 288 с.
3. Гребельник О.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : підруч. / О.П. Гребельник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.
4. Комзюк В.Т. Функціонально-організаційна структура митних органів України / В.Т. Комзюк // Право і безпека. – 2013. – № 1(48). – С. 70-74.
5. Коломоєць О.В. Митна система у механізмі сучасної держави / О.В. Коломоєць // Науковий Вісник Херсонського державного університету ; вип. 3. (Серія «Юридичні науки»). – 2014. – Т. 2. – С. 172-175.
6. Крижановський А.Ф. Методологія та структура державознавства: кілька гостроактуальних проблем / [А.Ф. Крижановський, О.В. Коломоєць] // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 5. – С. 9-12. – (Серія «Юриспруденція»).
7. Митна енциклопедія : У двох томах / Редкол.: ... І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. – Т. 2. – 536 с.
8. Мартинюк В.П. Митна система України та її фінансово-регулюючий потенціал / В.П. Мартинюк // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 3. – С. 84-92.
9. Мельник О.Г. Система управління митною діяльністю в Україні : сутність та структурна декомпозиція / [О.Г. Мельник, О.В. Муқан, Х.В. Кабан] // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – № 9. – С. 39-47. – (Серія «Менеджмент»).
10. Мартинюк В.П. Митна система та економічна безпека держави: теорія і методологія : монографія / В.П. Мартинюк. – Тернопіль: Астон, 2010. – 256 с.
11. Осадча К.В. Процес адаптування національного митного законодавства до вимог ЄС / К.В. Осадча // Економіка промисловості. – 2013. – № 1-2. – С. 288-296.
12. Покровская В.В. Таможенное дело / В.В. Покровская. – М.: Издательство Юрайт, 2011. – 731 с.
13. Сандровский К.К. Международное таможенное право : учебник / К.К. Сандровский. – 2-е изд. – К.: Знання, 2001. – 461 с.

Тодошук А.В., Чопко А.И.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ТАМОЖЕННАЯ СИСТЕМА УКРАИНЫ

Аннотация

Статья посвящена исследованию теоретических вопросов формирования таможенной системы Украины. В работе уделено внимание научным трудам ученых, на основе которых сделаны обобщенные выводы. Особое внимание уделено раскрытию понятия «таможенная система». Выделена роль и назначение. Доказывается, что таможенная система является важным фактором в современном государстве, что требует дальнейшего изучения и исследования.

Ключевые слова: таможенная система, таможенная функция, таможенные органы, таможенную границу, таможенная политика.

Todoshchuk A.V., Chopko A.I.

Lviv National University of Ivan Franko

CUSTOMS SYSTEM OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to the study of theoretical issues of the formation of the customs system of Ukraine. The article focuses on the scientific works of scientists on the basis of which generalized conclusions are made. Particular attention is paid to the disclosure of the concept of "customs system". Role and purpose assigned. It is proved that the customs system is an important factor in the modern state, which needs further study and research.

Keywords: customs system, customs function, customs authorities, customs border, customs policy.